

Desenvolupament local i patrimoni

Rosa Serra i Rotés

*Coordinadora de l'Àrea de Desenvolupament Econòmic Local
de la Diputació de Barcelona*

Em proposo fer més preguntes que no donar respostes i solucions. D'entrada algunes definicions perquè les necessitem. Recordar si som competents a nivell local o no per abordar aquests temes. Un intent d'avaluació, crítica, fonamentada també amb l'objectiu de desmuntar tòpics i de presentar algunes contradiccions i reflexions que em faig jo, que les poso en consideració perquè les puguem fer tots.

Primer de tot una definició breu de què entenem per desenvolupament econòmic local. És un concepte que ha anat evolucionant amb el temps i és un concepte que té moltíssimes definicions. Nosaltres des de l'Àrea i concretament des de l'Oficina d'estratègies, que és el nostre cervell dins de l'Àrea de desenvolupament econòmic local, tendim a simplificar les definicions per fer-les més fàcils. Per tant, aquí tenim una definició resumida en forma d'esquema: “és un procés a través del qual una comunitat s'organitza per produir, intercanviar, consumir tot allò que és necessari per millorar les condicions de vida”. Respon bàsicament a tres grans preguntes, que són les que ens hem de fer sempre a l'hora d'iniciar qualsevol projecte, d'iniciar qualsevol reflexió: què, com, on, qui i per què. Respondre aquestes preguntes és analitzar què som, d'on venim, on volem anar i buscar el camí que ens porti cap aquest objectiu.

El desenvolupament local ha tingut una llarga evolució teòrica, basada inicialment en una idea de que el procés és lineal –semblava que el procés era lineal–, per tant anàvem evolucionant amb llargs recorreguts, en aquesta idea que l'activitat econòmica genera treball i genera estalvi i aquest estalvi, com ens explicava ara el professor Oliveras, es reverteix sobre el bé individual i el bé comú i genera una roda de progrés. Però, des de l'any 2007 que hem patit l'última crisi, en forma de dues crisis, que ens sembla que ha sigut la pitjor que hem tingut mai, aquest concepte de desenvolupament està canviant. Ja no s'accepta que sigui un desenvolupament lineal, sinó que es posen en valor altres conceptes que hem de tenir presents si partim de la base que per desenvolupar un territori hem de posar en marxa i tibar de tots els recursos que tinguem, i el patrimoni és un d'ells, especialment en determinades zones geogràfiques.

Però aquesta crisi que jo definia com l'última, com que jo sóc d'història, no em puc deixar de remetre a un passat proper. N'hem patit moltíssimes de crisis. Jo sempre em pregunto quins són els períodes de la nostra història on no hi ha hagut crisi. A la Catalunya Central, a peu d'aquest Llobregat i aquest Cardener tan treballador, podríem explicar unes quantes crisis i duríssimes, tant com les actuals. Potser les hem oblidades però han existit. I la història econòmica del nostre país i la història política és plena de crisis.

Per tant, vivim en aquest atzucac, sempre, hi estem acostumats, encara que no ens ho pensem, a replantejar-nos, a reinventar-nos, a tornar a pensar quines són les eines per desenvolupar activitat econòmica, sempre. Potser la novetat més important d'aquesta última crisi és que ens ha qüestionat aquest procés que comentàvem lineal, de prosperitat, i que ens ha posat sobre la taula altres valors que no parlen tant d'aquesta linealitat, sinó que parlen d'altres conceptes que fan referència a la qualitat de vida, fan referència a l'equilibri, fan referència al temps serè, a pensar les coses, a la necessitat de pair-les bé per reflexionar-les, en el valor de la terra... Perquè tot aquest conjunt d'activitats econòmiques i humanes estan posant en crisi el nostre bé més preuat, que és la vida al planeta: la nostra vida. Perquè tots ja sabem que hi haurà una sisena extinció. Per tant, no som eterns, però ens sentim cada vegada més interpel·lats per aquest compromís en què això que és –malgrat les crisis– meravellós, s'està malmetent.

En aquest procés d'evolució ara es parla molt d'altres conceptes: dels sistemes productius locals, per exemple. Que és una anàlisi de la realitat local més propera per veure quines són les capacitats que tenen els territoris per superar els moments de crisi, les capacitats per fer aflorar i posar en valor resistències històriques. Allò que malgrat tot aquest temps convuls, encara queda. I que en aquests canvis d'actituds, que són petits però potents, que van fent avenços individuals i col·lectius, podem arribar a aconseguir nous models econòmics. Sense oblidar mai que formem part d'un món global –com sempre, sempre ho hem sigut, però ara en som conscients tots– i aquesta globalitat ens és present en la nostra quotidianitat. És aquell concepte que anem repetint molt de *glocal*: el món global i el món local.

En aquesta mirada cap als sistemes productius locals, la Diputació de Barcelona està fent alguns dels seus principals projectes. Per exemple, un projecte d'ocupació en la indústria local, que és un intent d'aconseguir allò tant complex que és que la demanda del treball encaixi amb l'oferta de treball, i sigui consensuant entre els agents que estem treballant per l'ocupació, per l'emprenedoria, per la prosperitat i per crear oportunitats de treball amb el sector que està generant activitat econòmica. Aquest concepte de sistema productiu local també té una altra singularitat i és que és molt obert a tot el que és la realitat local i per això s'analitzen quins són els components de tots aquests territoris.

Nosaltres, des de la Diputació, ho fem a partir d'una estructura que ens dona oportunitats per sumar i –permeteu-me que ho digui– multiplicar esforços i recursos, que és el concepte de xarxa. Si treballem de manera cooperativa, nosaltres com a institució amb els agents locals podem arribar més lluny. I en

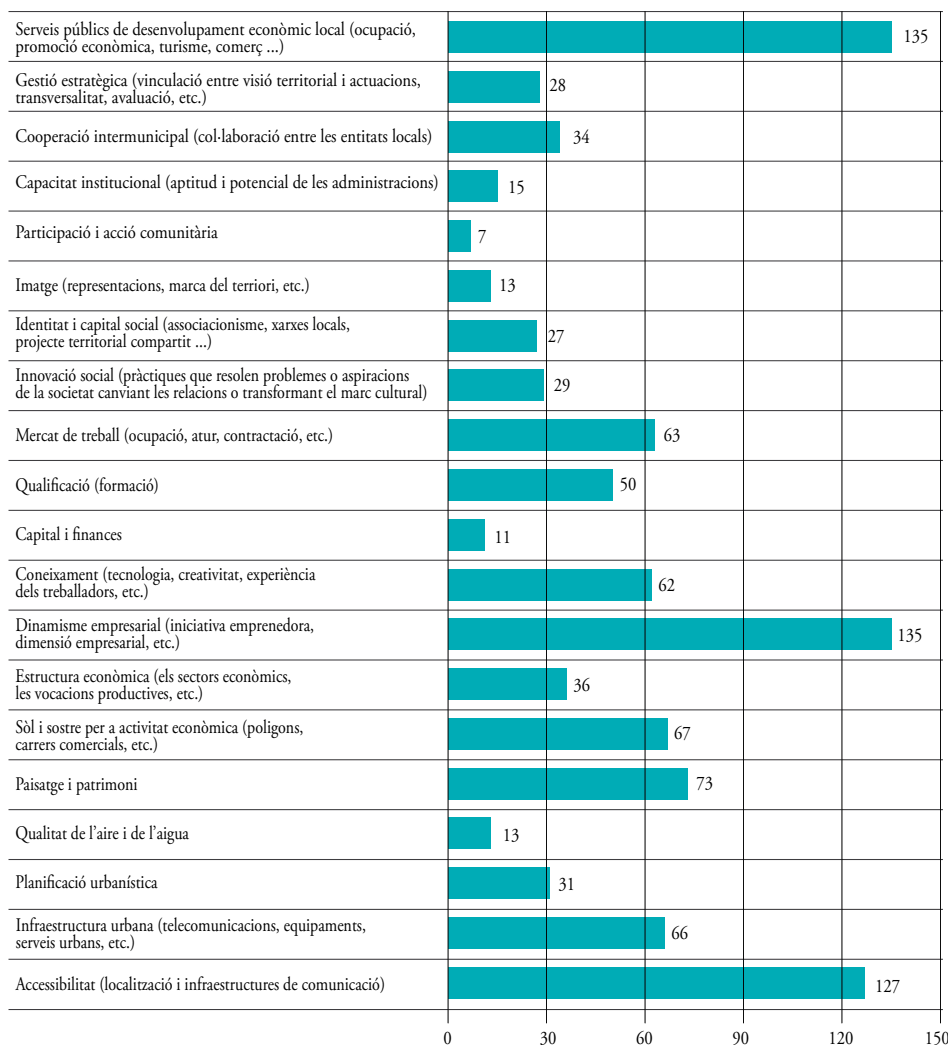
aquest concepte de xarxa (que en coneixeu molts exemples: la xarxa de parcs naturals, la xarxa de biblioteques, la xarxa de museus...) tenim una xarxa petita, de coneixement, de reflexió, que és la xarxa d'observatoris per al desenvolupament econòmic local. Els que no la coneixeu us convido a que entreu a la pàgina web i accediu a la informació que hi ha,¹ que és bàsicament de dos tipus: una és d'anàlisi estadística, de fonts, d'informació que es repeteix en el temps per poder fer sèries i poder identificar aquestes serres tan terribles que tenim, de pujades i baixades, i poder pal·liar els efectes dolents de les activitats econòmiques i també els seus efectes positius. També tenim un altre conjunt de documents que són els que permeten fer reflexió, els que permeten analitzar, per exemple, conceptes com la innovació: què és i com l'apliquem. I crear manuals i documents de bones pràctiques per poder aprofitar tota aquesta anàlisi.

Aquí m'agradaria introduir un concepte: nosaltres formem part d'un territori molt divers; la demarcació de Barcelona, Catalunya, és un territori desequilibrat. Aquesta realitat no la podem obviar mai quan parlem de desenvolupament econòmic local i tampoc quan parlem de patrimoni. Tenim una gran ciutat, que esdevé motor d'innovació i de tot, col·locada en el rànquing de les ciutats més prestigiades del món per la qualitat de vida, per l'oferta cultural..., interessada en rebre turistes –ara no tant com en temps passats–, receptora d'una gran quantitat de gent que visita aquesta ciutat, que és petita en el conjunt de les ciutats del món però que genera coneixement i posicionament en el món. I al capdamunt d'aquest territori, tenim una comarca, el Berguedà, que té els municipis més petits de tot Catalunya i de la nostra demarcació. Gisclareny té quinze persones censades. Fa tres setmanes, quan va nevar, no hi havia cap persona vivint a Gisclareny. Només una sola família, la de l'alcalde, es va passar dies intentant treure la neu per poder arribar a Gisclareny. Tothom sap que el poble més petit era Sant Jaume de Frontanyà; doncs ara ja l'ha superat Gisclareny i està a punt de fer-ho Fígols. Tenim un territori ben desequilibrat. I si mirem la comarca, al Bages li passa alguna cosa semblant. Té una capital, té uns rius on es concentra la gent i té una quantitat gran de municipis, de termes, de territori amb procés de despoblació. Per tant, aquesta diversitat ens obliga a ser molt rigorosos en aquest coneixement *macro* que tenim del nostre territori. No ens serveixen les definicions generals de Catalunya, no ens serveixen les definicions generals de la demarcació de Barcelona, de la Diputació de Barcelona. Hem de posar el focus en el lloc on vivim i en el lloc on estem pensant un projecte. En el lloc on tenim una oportunitat o tenim un problema i hem de fugir de pensar que allò que funciona a Barcelona funciona a Cornellà i el que funciona a Cornellà no funciona a Manresa i el que funciona a Manresa no funciona a Berga i, per tant, no funciona a Gisclareny. L'escala territorial i demogràfica és clau. Insisteixo en aquest concepte perquè a l'hora d'aterrar en el valor del patrimoni i l'oportunitat del patrimoni és decisiu.

1. <http://xodel.diba.cat/>

Tornem a aquesta feina que fem des del l'àrea de desenvolupament econòmic local i concretament des de l'oficina de planificació estratègica. Avaluem també. L'avaluació és molt important perquè exigeix un procés previ de saber què és el que volem avaluar i marcar uns indicadors d'avaluació i veure quins són els resultats. L'avaluació és l'eina indispensable per poder corregir els errors, per poder reforçar els èxits i les fortaleses. En aquest procés de canvi, d'avaluació constant o últimament molt profunda del que és el desenvolupament econòmic local, des de la nostra oficina hem editat un document que porta per títol *Models i factors per al nou desenvolupament econòmic local*. Qüestiona i explica en molta més profunditat aquest procés de canvi en la teoria, en l'acadèmia, i el que aterra en el món més concret, més real.

Factors de desenvolupament considerats com a més importants pel conjunt de participants a l'enquesta.

Aquest és un esquema que resumeix els factors de desenvolupament considerats més importants pel conjunt de les persones (452) que van treballar aquest concepte de desenvolupament econòmic local l'any 2016 (alguns de vosaltres potser hi vau participar), i que representaven 155 municipis i per tant el 90% de la població de la nostra demarcació, de les comarques de Barcelona. Se'ls demanava quins eren els factors decisius que es consideraven claus per aquest desenvolupament econòmic (triar i ordenar 3 de la llista). Van haver-hi diferències notables entre les persones que contestaven aquestes preguntes perquè, insisteixo, som un territori divers i això influeix en alguns dels ítems que es van considerar decisius. Un que es valorava com a molt positiu i necessari era els recursos humans destinats al desenvolupament econòmic local. És lògic, oi? Si eren tècnics, majoritàriament, és lògic que tu potenciïs i valoris la feina que fas com a tècnic. Una feina que evidentment ajuda a repensar, a activar, a qüestionar, a preparar projectes. Però us faig un parèntesi: una bona part d'aquestes 452 persones eren economistes, geògrafs, alguns del sector turístic... No hi havia persones del món del patrimoni, que a vegades és difícil que col·laborin.

I comencem amb alguns tòpics i contradiccions. La comarca del Maresme és la comarca de la demarcació de Barcelona que recapta més diners amb la taxa turística. Sabeu que és l'impost que es recull a partir de l'estada que fan els turistes en allotjaments. Un turista és una persona que es desplaça per fer una activitat d'oci per conèixer un altre territori i s'hi allotja. Hi dorm com a mínim una nit. Si no hi dorms no ets un turista, ets un excursionista. Per tant, la taxa turística impacta únicament i exclusivament sobre els turistes. Si jo me'n vaig a Tarragona i dormo en un hotel pagaré taxa turística i seré un turista. Si me'n vaig i dormo en un càmping a Calella seré un turista, si utilitzo i dormo en una casa d'agroturisme al Berguedà, a dos quilòmetres de casa meva, seré una turista. Si contracto un allotjament turístic legal, reglat, pagaré taxa turística i seré un turista, però si me'n vaig des de Puig-reig a Tarragona un diumenge no sóc un turista, sóc un excursionista.

La taxa turística es comptabilitza a partir dels allotjaments i els allotjaments en quatre categories: hotel, càmping, allotjament rural i apartament. Taxa que es recapti, perquè encara estem en un procés en què la taxa no es recull al 100% dels hotels, ni a les cases de turisme ni en els càmping ni, evidentment, en molts apartaments turístics que estan molt poc legalitzats. Per tant, les dades que tenim de turistes, les dades econòmiques que genera el turisme, es recullen a partir d'aquesta taxa. Però és que les dades que tenim de turistes també es recullen a partir de la informació que donen els allotjaments. Per tant, sabem que hi ha 4.800.000 turistes a les comarques de Barcelona perquè els hotels, càmpings, allotjaments, ens diuen que són aquests. I també comptem uns percentatges a partir d'altres informacions que ja veureu. Per què us dic tot això? Perquè la concentració d'hotels és la que ens diu quin és el turista i a partir d'aquesta informació ens diu també quin tipus de turista és.

Tornem al cas del Maresme. Globalment el Maresme és, insisteixo, la comarca que aporta la taxa turística més alta (deixant a part Barcelona, evidentment). Però no tot el Maresme. Teniu el Maresme Nord amb Calella, Santa Susanna i Pineda que són els nuclis que tenen més turistes i més hotels. El Maresme vol fer turisme. Hi ha quantitat de municipis d'aquesta comarca que volen fer turisme i no tenim turistes. En els seus projectes estratègics, com el turisme, no hi ha projectes de turisme patrimonial. El Maresme no es planteja, ni el Consell Comarcal ni els seus ajuntaments, fer grans projectes estratègics de turisme patrimonial. Sí que tenen projectes individuals, com a ajuntament, però bàsicament són culturals encara.

El Bages. Aquesta és una comarca amb activitat turística menor en el conjunt de Catalunya. Recull una taxa de només 135.417 euros. És un import molt baix. Per què? Perquè té molt poca capacitat hotelera, té molts pocs càmping, té un percentatge notable d'agroturisme, però l'agroturisme té un impacte menor en el nombre de llits. Té una infraestructura turística d'allotjament, molt feble. Però té grans projectes per desenvolupar, alguns ja en marxa i els altres a curt i a llarg termini. Té grans reptes i l'administració pública s'hi ha compromès: el Geoparc, el tema de la via sant Ignasi i de Manresa 2020, un projecte de ciutat ambiciós. Té uns projectes vinculats amb el patrimoni: el Geoparc ho és, però també l'anella verda de Manresa o la vinculació amb les vies blaves, el tema de les vinyes... I després hi ha tots els grans projectes en marxa, que si Món Sant Benet per un cantó, Cardona per un altre, i no parlem de Montserrat (que no n'hauríem de parlar, perquè no hi cap ningú més allà dalt, no cal que n'hi portem més de gent, a Montserrat, ja n'hi ha prou). Tota aquesta disfunció és una altra de les realitats que tenim. No aconseguirem crear autèntica activitat, autèntic desenvolupament si no aconseguim alinear la iniciativa privada i la pública. Per molts esforços que facin el Consell Comarcal i els ajuntaments si no tenim allotjament no tindrem turisme. Tindrem excursionisme, que és molt diferent.

Un altre cas, el Baix Llobregat. El Baix Llobregat tothom l'identifica com una comarca industrial i evidentment ho és, però alerta: el *Baix baix de tot*, i l'Hospitalet, té una activitat turística impressionant. Té una gran zona de creixement hotelier, que és la plaça Europa i té un projecte de districte cultural per atraure turisme cultural, molt potent.

Però ara ja entrem a la part més de patrimoni. El patrimoni, definit per la Unesco, és el conjunt de tots els béns naturals i culturals, tangibles i intangibles que hem heretat dels nostres avantpassats. El patrimoni es pot considerar des de diferents perspectives. Els professionals del món de la cultura i del patrimoni l'avaluen, el defineixen i el categoritzen a partir del valor artístic, històric, a partir de la funció que ha fet i del seu valor científic. Hi ha també una altra categoria de valors, que són els simbòlics el que els donem la resta dels humans, hi ha una categoria legal: hi ha la llei que defineix el patrimoni i ens diu què ho és i què no ho és. Tot aquest patrimoni té un marc legislatiu que l'acompanya. Si

les polítiques de promoció econòmica no són competència dels ajuntaments i els ajuntaments s'hi han ficat perquè és una realitat que la població demana, hi ha moltíssima legislació patrimonial que es pot abordar des dels ajuntaments. No s'ha fet perquè a darrere hi falten recursos humans i diners. A diferència de la promoció econòmica que té professionals, hi ha molts pocs professionals en el món local de l'àmbit cultural.

Reflexions per acabar. En els últims anys s'ha apostat molt i s'ha generalitzat la idea que el patrimoni és una gran oportunitat per desenvolupar turisme i turisme cultural. Aquesta idea s'ha generalitzat a l'extrem que ens pensem que qualsevol element patrimonial, natural o històric o artístic o immaterial es pot convertir en una màquina de fer diners i de crear negoci, i això és mentida. Hi ha una inflació patrimonial enorme. I aquesta és una important reflexió que hem de fer tots. No tot serveix per fer turisme cultural. No tot és un recurs de turisme cultural, ni de bon tros. En alguns casos ni convé que ho sigui, perquè el fariem malbé. I en alguns casos, hi ha força exemples ja constatats, l'evidència que el patrimoni és reconegut –en el cas de la Patum de Berga és Patrimoni de la Humanitat– no és garantia ni és fàcil convertir aquest patrimoni en un producte turístic. Per Corpus, tota la setmana de Patum, no hi cabem a Berga, però després, la festa, no es pot estirar 365 dies de l'any. Ni es pot estirar ni es pot vendre 365 dies de l'any. Per tant, aquesta realitat és dura, però s'ha d'entomar. No tots els elements patrimonials poden ser un producte turístic i, evidentment, el turisme, com totes les activitats humanes –i les activitats econòmiques especialment– impacten sobre el territori. Hi ha llocs que hem de protegir. Parlaran més bé els nostres especialistes en patrimoni natural, però ja em perdonareu que em posi una mica amb la meva comarca berguedana: el Pedraforca és un patrimoni natural indiscutible per tots, però el que no podem fer és que s'hagin de posar baranetes i camins a la tartera, ni pujar al Pedraforca a recollir escombraries ni elements simbòlics que hi posem. Ni permetre o facilitar que hi facin pintades, per molt amoroses que siguin. Ni podem permetre'ns el luxe que els helicòpters que puguen cada cap de setmana a l'alt Berguedà ho facin per recollir excursionistes o turistes que puguen al Pedraforca i després no saben baixar. El Pedraforca no pot ser la Barceloneta de la meva comarca.

I aquestes reflexions van acompanyades de la realitat. Tenim quantitat de museus, centres d'interpretació, monuments que ens pensem que són turístics, que ens pensem que tenen oportunitats turístiques i no ho són. No tothom va a tot arreu. Ni tothom paga per veure la cultura, ni per fer una visita. Estem acostumats a quantitat d'espectacles de carrer gratuïts que competeixen amb aquest turisme cultural que ha de tenir un preu. I un preu en relació amb allò que estem ensenyant que és un bé preuat que hem heretat dels nostres avant-passats o que la naturalesa ens ha regalat. Ha de tenir un preu i amb aquest preu hem de poder pagar les persones que els gestionen, no només qui les promociona sinó qui les gestiona: els que obren, els que netegen, els que obren

la calefacció, els que mantenen aquestes instal·lacions obertes. Hi ha molta gestió patrimonial deficient des del punt de vista turístic, no des del punt de vista cultural. Hi ha quantitat d'esglésies magnífiques que estan senyalitzades des de la carretera i quan hi arribes estan tancades. Hem d'explicar que aquella església no es pot visitar en el seu interior. Hi ha quantitat de recursos que només obren el mateix dia a la mateixa hora: dissabtes i diumenges d'11 a 14 h. Tots els turistes i tots els visitants que es mouen per les comarques d'interior són incapaços en aquests horaris de visitar tot el que els hi estem oferint. I una cosa és la promoció i una altra cosa és la comercialització i la venda d'aquest producte i la gestió. Hi ha una manera molt fàcil d'entendre-ho: nosaltres, si tenim una botiga, la tindrem oberta de dilluns a divendres (o farem festa el dilluns si treballem el dissabte), i a partir d'aquí ens constarà moltíssim arribar a finals de mes; fins i tot posada, en un carrer comercial dels nostres pobles. Si obrim una església o un monestir o museïtzem el patrimoni, amb un dissabte i un diumenge obert quatre setmanes durant un mes i dues hores cada dia no farem calaix per mantenir aquesta estructura.

Per tant, quan plantegem que aquest patrimoni és una oportunitat és evident que ho és però l'hem d'analitzar a partir de la nostra realitat local. Els turistes són a Barcelona i a la costa i la llista de tots els llocs visitables ens hauria de permetre tocar de peus a terra. A nivell d'equipaments patrimonials hi ha una web fantàstica que té l'Institut de Patrimoni de la Universitat de Girona que analitza els visitants patrimonials, o sigui, la gent que visita els 113 museus registrats, els 115 museus que són extensions, les col·leccions, els monuments visitables i els centres d'interpretació. I aquesta anàlisi, quantitativa i qualitativa dels visitants, ens diu coses molt dures: que la majoria dels visitants són de museus i que aquests estan concentrats a Barcelona, que les col·leccions

visitables atrauen bastants visitants perquè són monogràfiques, que hi ha moltíssims equipaments que no arriben als 3.000 visitants, que hi ha uns temes que interessen més que uns altres i ens diuen una cosa molt important: que la majoria dels èxits en el camp del patrimoni són iniciatives privades. Per què? Perquè a darrere hi ha un objectiu de negoci, i l'administració pública fem allò tan fantàstic de deixar entrar la gent gratis a tot arreu, per tant, no generem activitat econòmica.

Bé, hi ha moltes més coses a comentar; per exemple, que no tothom es mou pel territori de la mateixa manera, al mateix temps, ni amb les mateixes quantitats.

Ja us deia que us faria preguntes i dubtes. Hi ha, però, un camí a seguir, que no ens hem inventat nosaltres, que és fruit d'una reflexió col·lectiva, que és el camí que marquen els objectius de desenvolupament sostenible. Que és una aposta, no només pel desenvolupament econòmic local, no només pel turisme patrimonial, sinó per intentar pal·liar i alinear-nos tots en unes polítiques a favor de conservar aquest bé tan preuat que tenim entre tots, que és el nostre planeta. A dintre d'aquests 17 objectius hi ha l'oportunitat per fer desenvolupament econòmic local a partir del nostre patrimoni.

